

Türk Romanın Başlangıcına Dair Yeni Bir Bilgi: Lyon Âşıkları'yla Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat İlişkisi

A New Finding on the Beginning of the Turkish Novel: Connection between Lovers from Lyon and Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat

Mert ÖKSÜZ*

Öz: 31 Mayıs 1770 Perşembe günü, umutsuz âşıklar Teresa Lortet ve İtalyan sevgilisi Gianfranco Faldoni, Lyon'da beraber intihar etti. Bu münteher çift kısa sürede Lyon Âşıkları adıyla romantik edebiyat etkisindeki Avrupa ülkelerinde ün kazandı. Şemsettin Sami, bu intihardan yaklaşık 100 yıl sonra, Nicolas-Germain Léonard'ın Lyon Âşıkları'nın efsaneleşmiş aşkını anlatan meşhur romanı *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'u, *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* adıyla Türkçeye çevirip yayımlamak istedi fakat 66 mektupluk romanın sadece ilk 11 mektubu çevrildi. Şemsettin Sami bu çevirinin çıktığı günlerde aynı zamanda ilk telif romanı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı da tamamlamak üzereydi. Onun ilginç bulunduğunu bildiğimiz Lyon Âşıkları vakası ve Léonard'ın romanıyla kendi telifi *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* arasındaki ilişki bugüne kadar soruşturulmadı. Bu makalede Türk romancılığının başlangıcından bugüne kadar dile getirilmemiş bu detay, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın Lyon Âşıkları vakasını ele alan *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'la olay örgüsü ve romantik bilinçteki intihar mesajı bakımından belirgin yakınlıkları bulunduğu farklı yönlerle ortaya konacaktır.

Anahtar sözcükler: *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, Şemsettin Sami, Lyon Âşıkları, *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*, İntihar, Romantizm

Abstract: On May 31, 1770 Theresa Lortet and her Italian lover Gianfranco Faldoni committed suicide in Lyon with two bullets from two loaded pistols that they connected by tying together the triggers with a ribbon. The couple quickly found posthumous fame in the literary circles of the Romantic era, thanks to the unusual manner in which they committed suicide, and they were soon dubbed *Lovers from Lyon*. About 100 years after this tragic event, Şemsettin Sami tried to publish a Turkish translation of Nicolas-Germain Léonard's famous novel on the subject, *the Lovers of Lyon*, named *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb*, but his efforts were thwarted. His *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, finished at around the time Semsettin Sami was trying to get his translation published, bears striking resemblance to this tragic event and the translated novel. This article explores this heretofore unexplored aspect of *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, a comparison of its plot to the events surrounding the *Lovers from Lyon*, and postulates that the two bear striking similarities from a romantic consciousness perspective.

Keywords: *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, Şemsettin Sami, Lovers from Lyon, *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*, Suicide, Romanticism

* Dr. Öğr. Ü., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman. mertoksuz@kmu.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-1387-0625>.

Giriş: Lyon Âşıkları'nın Doğuşu

Teresa Lortet ve İtalyan sevgilisi Gianfranco Faldoni, 31 Mayıs 1770 Perşembe günü Lortet ailesinin Lyon'un Irigny banliyösündeki evlerinde buluştu. Evdeki şapele girip kapıyı kilitledikten sonra yanlarında getirdikleri tabancaları sol ellerine nişan kurdelesiyile bağladılar. Şapelin nikâh kıyılan sunak kısmına ilerleyen Teresa gözlerini mendiliyle kapattı, Faldoni de ceketini yüzüne geçirdi. Nişan kurdelesiyile bağlı tetikler aynı anda çekildi ve kurşunlar gençlerin kalbine isabet etti. Hayatını kaybettiğinde Teresa 19-20 yaşlarında, Faldoni ise 30'unun başlarındaydı.

Ölümlle kıyılan bir nikâhı anlatan bu satırlar, 15 Haziran 1770 tarihli *Journal encyclopédique*'teki "Au sujet d'un double meurtre entre amant et maitresse" başlıklı gerçek bir haberden özetlenmiştir. Haberin geri kalanındaki detaylarsa şu şekildedir: İtalyan silahşor Gianfranco Faldoni ve Lyonlu genç kız Teresa Lortet, birbirini sever. Faldoni antrenman sırasında yaralanır ve doktorlar kendisine fazla ömrü kalmadığını söyler. Buna rağmen tedavi yollarını dener ama bir sonuç alamayınca ümitsizliğe kapılır. Artık öleceğinden emin olan Faldoni, sevgilisi Teresa'nın kendinden sonra başkasıyla evlenme ihtimalini kıskançlığından kabullenemez ve ona beraber intihar etme fikrini açar. Genç kızın bu fikri kabul etmesi sonucu da trajik vaka yaşanır (İmzasız 1770, 453-455).

Bu çifte intihar seremonisi, birkaç sütun haber ve aile çevresinde tutulan yas sınırlarını aşır ilginçliğiyle edebiyat ve kültür çevrelerinde bir gündem oluşturur. İntihar eden çift ise "Lyon Âşıkları" adıyla efsaneleşip hakiki bir "Romeo ve Juliet" hâline gelir. Fernand Baldensperger'e göre 1770'de yaşanan vaka, dönemlere ve yazar tercihlerine bağlı yorumlar, çarpıtmalar ve abartılarla ufak değişimlere uğrasa da on sekizinci yüzyıl sonuyla on dokuzuncu yüzyıl başı edebiyatında iz bırakmıştır (1902, 35).

Efsane yalnızca Fransa'da değil o yıllarda romantizm etkisindeki edebiyatlarda bir yankı uyandırır. Görülebildiği kadarıyla kronolojik olarak Fransız, Hollanda, Alman, İngiliz, İtalyan, Rus ve Türk edebiyatında farklı türlerdeki çeviri ve telif metinlerde Lyon Âşıkları anlatılmış veya bir esin kaynağı olarak kullanılmıştır.

Lyon Âşıkları'nın başından geçenleri Şemsettin Sami çeviri yoluyla Türkçeye aktarmak ister. Vakayı anlatan en meşhur roman *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'u 1873'te Türkçeye çevirerek *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* adıyla önce tefrika biçiminde sonra da cüzlerle yayımlamaya başlar ama girişimi henüz başında akamete uğrar. Bu sırada telif romanı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın cüzleri de tamamlanmak üzeredir. Çeviri henüz başında kesilse de telif roman *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, kavuşamayan âşıkların intiharı hakkındaki bir metin olarak Türk edebiyatında yerini alır.

Bu incelemede *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın romantik edebiyatta etki uyandırmış Lyon Âşıkları vakasından belirgin izler taşıyan bir roman olduğu iddia edilecektir. Bu iddia, Şemsettin Sami'nin ilginç bulduğu için Türkçeye çevirmeye başladığı *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon* romanı ile aynı günlerde tamamladığı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* arasında "kişiler", "olay örgüsü" ve "intiharla seslendirilen romantik özgürlük" düşüncesi üzerinden desteklenecektir. Şemsettin Sami'nin bu yarım kalmış çevirisinden edebiyat dünyasını ilk kez Prof. Dr. Zeynep Kerman (1998) haberdar etmiştir. Prof. Dr. Kerman, yarım kalmış çeviri metnine ve romanın yazarı Nicolas Germain Léonard'ın biyografisine değinmesine rağmen kitabın orijinaline ulaşamadığından içeriğe dair karşılaştırmaya dayalı herhangi bir yorum yapmamış, romanın ele aldığı Lyon Âşıkları vakasından da söz etmemiştir. Dolayısıyla konu bu açıdan ilk kez bu makaleyle incelenmektedir.

Makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde romantik intihar bağlamında Teresa ve Faldoni'nin, Lyon'un banliyösünden Avrupa edebiyatların uzanıp Şemsettin Sami'nin de dikkatini çeken hikâyesinin edebiyat dünyasında uyandırdığı yankıdan söz edilip *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon* romanının geniş özeti verilecektir. İkinci bölümde Şemsettin Sami'nin Batı kültürü ve romantik edebiyata karşı duyduğu ilgiye, biyografik detaylar sınırlarında değinildikten sonra *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon* romanını *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* adıyla çevirme girişimi ve hemen o günlerde tamamladığı telif eseri *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ın yayımlanma süreci matbuat tarihi ayrıntılarıyla aydınlatılacaktır. Üçüncü bölümde ilk bölümde özeti verilmiş orijinal metin *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon* dolayısıyla Lyon Âşıkları vakasının *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'la kişiler, olay ve en önemlisi de romantik bilinçteki intihar anlayışı bakımından ilişkisi bulunduğu alıntılarla gösterilecektir.

Romantik Bilinç, İntihar ve Lyon Âşıklarının Hikâyesi

Aşk ve ayrılık nedeniyle intihar düşüncesi inanç ve toplumsal düzen açısından eleştirilse de müesses nizamı eleştiren romantik düşüncede başkaldırı ve saflık bakımlarından yüceltilmiştir. Örneğin Mario Praz, *The Romantic Agony* isimli klasik incelemesinde romantik düşüncenin nasıl çalıştığını tahlil etmek için Edgar Allen Poe'nun "*Güzel bir kadının ölümü kesinlikle dünyadaki en şiirsel meseledir*" cümlesine işaret eder. Praz, bu ifadeyi romantik düşünce bağlamında yorumlarken romantikler için güzelliğin, dehşet verici nesnelere ve aslında güzelliği yadsıdığı düşünülecek niteliklerle artacağını belirtir. Başka bir deyişle olgu ne kadar üzücüye, ne kadar acı vericiyse, o kadar yoğun bir haz verecektir (1951, 27). Isaiah Berlin de, konu hakkındaki meşhur konuşmasında romantik düşünce içinde düzen tarafından kabul edilene ve uyumlu olana karşı başkaldıran bir öz bulunduğunu belirtmiştir:

"Onların yaşam ideallerinin, aşağı yukarı şöyle olduğunu görürdünüz. En yüksek değer verdikleri değerler, dürüstlük, içtenlik, bir iç ışık uğrunda canını feda etmeye hazır olma, uğrunda yaşamaya da ölmeye de değecek, bütün varlığını vakfedebileceğiniz bir idealiniz olması gibi değerlerdir. (...) Sağduyunun, ılımlılığın [itidalin] onların düşüncelerinden çok uzak kaldığını anlardınız. Ama son nefesinize kadar inançlarınız için savaşmaya inandıklarını görürdünüz" (Berlin 2010, 27).

Klasisizmin aydınlanmayı, etiği, toplumsal düzeni ve düşünmeyi el üstünde tutan yaklaşımına karşı pastoralle, ruhla ve özgürlük talebiyle tepki göstermiş romantiklerin 18. yüzyıl sonunda belirginleşen mücadelesi, 19. yüzyıl ortasına kadar sanat dünyasını şekillendirirken ancak sonrasındaki dekadanlıkta belirli farklarla görülecek yalnızlık, hüznün, tabiat fikri, intihar ve töreye karşı "acı içinde mücadele eden saf insan"ı doğurmuştur. Romantik düşüncede intihar, gerek taklitçi bir "moda" yüzeyselliğinde gerek sanatı bir yaşam biçimi hâline getirme düzeyinde hep başat öge olmuştur. Bilhassa *Julie ya da Yeni Heloise* ve *Genç Werther'in Acıları* gibi tüm dünya edebiyatlarını etkilemiş klasiklerden sonra düşünce ve sanat çevrelerinde intihar, bugünün insanı için anlaşılması güç bir duygusal yoğunluk ve yaygınlıkla karşılık bulmuştur. Alfred Alvarez, intihar hakkındaki kitabında bu dönemdeki algının niteliklerini bugünün okurunun anlaması için örneklere başvurur:

"Romantizmin doruğunda yaşam bir kurgu gibi yaşanılmış ve intihar imgesel kahramanlarla özdeşleşilerek yazınsal bir edim, histerik bir jest biçimini almıştır. "...Bütün René'lerimizin, Bütün Chatterton'larımızın tek isteği" der Sainte-Beuve "büyük bir şair olmak ve ölmektir." Alfred de Musset yirmi yaşına girdiğinde önünde çok hoş bir görüntü bulmuş ve

zevkle inlemiştir: “Ah! Kendimi öldürmek için ne güzel bir yer!” Gerard de Nerval bir akşam Danubede yürürken tıpatıp aynısını tekrarlamıştı. (...) Hatta kendini çok daha sakın konulara veren Flaubert bile mektuplarında, gençliğinde “intiharı” düşlediğini itiraf etmiştir. O günleri ve taşralı arkadaşlarını nostaljiyle anarken “İnanın çok değişik bir dünyada yaşadık; intiharla delilik arasında gidip geldik; bazıları kendini öldürdü... biri kendini kravatıyla boğdu, kimisi cansıkıntısından kurtulmak için ayyaşlıktan öldü; çok güzeldi!” (Alvarez 2007, 200).

Bireysel bir eylem olması bakımından intiharın çok eski bir tarihi olsa da farklı yönleriyle Türk düşünce tarihinde ve edebiyatında bir gündem olması Batılılaşma düşüncesinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkar. Örneğin 1887’de Beşir Fuat’ın bileklerini keserek hayata veda etmesi tüm gazetelerde “intihar” sözcüğüyle anlatılır ama bu elîm vakadan 15 yıl önce, Türkçede intihar, bir sözcük olarak bile pek bilinmez. Voltaire’in intihar hakkında *Felsefe Sözlüğü*’nde yazdıkları Ebüzziya Tevfik’in dergisinde yayımlandığında (bkz.: “İntihar, Volter’den Mütercemdir”, *Mecmûa-i Ebüzziya*, 15 Rebiü’l-ahir 1300/23 Şubat 1883, Nr. 32, s. 1014-1017; “İntihar”, *Mecmûa-i Ebüzziya*, 1 Cemaziü’l-evvel 1300/10 Mart 1883, Nr. 33, s. 1036-1041) makalenin başında dipnotla “*intihâr iftiâl vezninde bir âdem kendi nefsinı katleylemek manâsınadır*” (İmzasız 1300, 1014) şeklindeki bir açıklamayla o günün okurlarına sözcük hakkında bilgi verilmek istenir.

Bu vakada sözcüğün geç doğumu, değişen bir sosyolojiyi işaret etmesi bakımından düşünülmelidir. Marc Bloch’a (2013, 197) göre karşıladığı kavram önce gelse de ismin ortaya çıkışı her zaman büyük bir olgudur, çünkü bilincine varma bakımından belirleyici olan aşamayı isim verme eylemi işaret eder. Bu dayanakla akıl yürütülecek olursa Türkçede bunun yerine daha öncesinde kullanılan sözcükler farklı bir sosyolojiyi yansıtıyor demektir. Daha öncesinde intiharın yadsınması gereken, olumsuz bir eylem olduğunu çağrıştıran açıklayıcı anlamlara rastlanmaktadır. Örneğin “itlaf-ı nefis” (Ş. Sami 1882, 1499) veya “telef olmak” (Ş. Sami 1990) gibi tabirler ya da cinayeti düşündüren “kendi kendini öldürme”, “kendini öldürüş” (Mallouf 1856, 807) kullanılır. Dolayısıyla denebilir ki intihar sadece çok genç değil, aynı zamanda hızla yaygınlaşmış bir sözcüktür. Bu geç türetilmenin önemli nedeni, toplum ve dindir. Georges Minois (2008, 12), kendini öldürmenin Batı’daki tabu niteliğini bu bakımlardan açıklarken insanın topluluk içinde yer alma mecburiyetiyle böyle bir günahı nasıl kaçındığını gösterir: “*İntihar, hem bize hayat veren Tanrı’ya hem de üyelerinin refahını sağlayan topluma karşı bir hakaret olarak görülmüştür. Tanrı bağışını reddetmek ve yaşam şöleninde türdeşlerimizle birlikte olmayı reddetmek, tanrısal lütufların yönetimiyle ilgilenen dini sorumlularla şölenni düzenleyen siyasal sorumluların hoş göremeyeceği iki suçtur*”.

Tüm dinler ve devlet mekanizmaları genelinde söylenebilir ki hem inançlı bilinç açısından günah niteliğinden ötürü hem devlet iktidarına karşı geri dönülemez bir başkaldırı olması açısından intihar eyleminin toplumsal planda kabullenilmesi güçtür. Nitekim intiharın (suicide) bir sözcük olarak Fransızca ve İngilizce kullanımları aynı nedenle ancak 18. yüzyıl gibi son derece geç bir tarihte görülür. Marzio Barbagli, konu hakkındaki monografisinde, yaşanan kökten kültürel değişime işaret ederek intiharın Batı dillerindeki karşılığı suicide’den hareketle gecikmeyi analiz eder. Eski Latince’de *sui* ve *cudere*’nin birleşimiyle üretilebilecek bir kelime (*suicidium* gibi bir kelime) türetilmemiştir, ama aynı dil kuruluşuna sahip *parricidium*, *matricidium*, *fratricidium* ve *tyrannicidium* mevcuttur. Bir kişinin kendini öldürmesini tek bir sözcükle anlatan bir fiil de uzun süre modern Avrupa dillerinde kullanılmamıştır. Bunu yerine Türkçeye “Kendini öldürme”, “kendini katletmek/telef etmek” (self-homicide, self-slaughter)

olarak çevrilebilecek ifadeler mevcuttur. Ona göre burada “gönüllü ölümü” suçlama, tabu hâline getirme söz konusudur (2015, 83).

Sözcük ve kavram, insanın yaşamı ve bedeni üstünde mülkiyet hakkı bulunduğu anlaşılmamasından sonra Avrupa’da yaygınlaşmıştır. Belirtildiği üzere Türk-Osmanlı kültür dünyasında da bu yaygınlaşma bir “medeniyet krizi”nin hissedildiği Tanzimat sonrasında ortaya çıkmıştır. Handan İnci’nin (1996, 11) işaret ettiği gibi Tanzimat romanlarında kişisel özgürlükleri adına toplumla çatışan, hatta bu yüzden ölümü göze alan gençler son derece yeni bir anlayış getirmişlerdir. Öncesindeki trajedilerde ve klasik anlatılardaysa ölümlü sonlar veya arzulan bir son olarak ölüm bulunmasına rağmen eyleme bireyin istediği anda karar vermesi ve sözcüğün bu anlamıyla kullanımı söz konusu değildir. Nurullah Ulutaş’ın roman ve intihar hakkındaki monografisinde (2011, 75) intiharın değil, edilgen ölümün ortaya konduğu eski edebiyat metinlerinden örnekler verildikten sonra şu tespit yapılır: “*Bütün bu eserlerde intihar sözcüğüne rastlamayız. İntihar sözcüğünün ilk defa 19. yüzyıl şairlerinden Âsaf’ın bir kaside-sinde redif olarak kullanıldığını görürüz*”. Klasik edebiyatta ölümün edilgenliği belirgindir. Örneğin Mecnun kendisini öldürebilecekken böyle yapmaz, ölümü arzulası da canını alması için Allah’a yakarır ve duası kabul olur. Kerem’i ah ateşi yakar, Ferhat bilincini kaybederek külüngü havaya fırlatır ve kafasına düşen külüng onu öldürmüştür. Trajik geleneğe de kader karşısındaki edilgenlik benzer bir davranış biçimini doğurur. David Damrosch (2016, 63), Kral Oedipus’un her şeyi terk edip gitmesini çözümlerken klasik bilincin davranışını da yorumlamış olur: “*Oyunun sonunda kendini kör etmekle birlikte intiharı reddeder ve kaderini kabul ederek, kaderi onu nereye sürüklerse oraya gitmeye razı olur*”.

İnsanın iç dünyasına bağlı özgürlüğünü ortaya koyan romantik bilinçteyse ölmenin yanında ölümü kendi kendine gerçekleştirmek önemlidir. Bu nedenle romantik edebiyat metinlerinde rastlantısal denemeyecek bir intihar ortaklığı mevcuttur. *Genç Werther’in Acıları*, *Julia ya da Yeni Heloise* ve bu incelemede değinilen *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon* gibi hepsi mektup tekniğiyle yazılıp intiharla sonlanan romantik metinlerde insanın karanlık ama özgür yönünü açığa çıkarıp bir tercih nesnesi olarak ölümün bu özgürlüğe bağlı olduğunu belirten alt söylem kendini gösterir.

Tabiatına son derece uygun olarak bu romantik bilinç içinde Lyon Âşıkları Teresa ve Faldoni, büyük bir ilgi çekmiş ve âşıkların hikâyesi tüm Avrupa’da önemli bir gündem hâline gelmiştir. Âşıklar hakkındaki yazıların ortak yönelimi, inanç ve töre tarafından tabu olarak görülen intiharın, toplum baskısına karşı gösterilen özgürleştirici bir tepki olarak yeniden düşünülmesidir. Böylece toplumsal ve metafizik düzeylerde tabu olan intiharın yarattığı trajik, duygucu ama “tekil” ruh hâli, hürriyet olgusu çevresinde sosyal bir “genel” nitelik kazanmış, başka bir deyişle Lyon Âşıkları’nın tekilliği genellenmiştir. Yaşanan dramın yeni sorumlusu tahmin edilebileceği gibi skolastik ve çarpık kavramlar manzumesiyle toplumdur. Otorite, insan doğası, toplum ve özgürlük ilişkilerinin sarsılmakta olduğu *Ancien Régime*’in bu son yılları da Lyon Âşıkları’nın dikkat çekmesi için uygun bir zamandır.

Genç çiftin intiharındaki tekilliği genelliğe çıkararak önemli düşünürler J. J. Rousseau ve Voltaire olur. Romantik klasik *Julia ya da Yeni Heloise*’nin yazarı Rousseau’nun olayı şahsen de bilme ihtimalinden söz edilmiştir. Görülebildiği kadarıyla F. Baldensperger, *Revue D’Histoire de Lyon*’daki makalesinde (1902, 35), Rousseau’nun tüm bunlar yaşanırken Lyon’da bulunduğu için olayı gazeteler yerine doğrudan bağlantılı kişiler vasıtasıyla öğrenmiş olabileceğini belirtir. Buna rağmen Rousseau’nun o günlere dair kişisel yazışmalarında bu olaya değinmediğini de ekler. Bilinen tek şey Rousseau’nun bu iki âşık için bir kitabe-i seng-i mezar (epitaf) yazdığıdır. Edebiyat tarihi için önemli noktaysa burada âşıkların romantik bağlılıklarını

gözyaşlarıyla takdis eden bireyci bir konumla yetinmeyerek onların toplumsal hiyerarşiye karşı ölümlerini gündeme getirmesidir. Toplumsal hiyerarşi tarafındaki sözcükler “kanun”, “sofu” ve “ağır suç”tur. Âşıklar tarafındaysa “duygu”, “yaşam” ve “ölüm” sözcükleriyle romantik bağlılığın dünyayla çatışması görünür hâle getirilir:

*Yatıyor iki âşık işte burada, birbirleri için yaşadılar
Ve öldüler birbirleri uğruna, bak fısır fısır kanunlar
Bayağı sofuluksa sadece ağır bir suçu yakalar,
Duygular hayran olur, mantık ise susar* (Rousseau 1824, 462).

Yaşananlar, o günlerde Voltaire’in de gündeminde olmuştur. Fransız düşünür, 1770 Haziran’ının sonunda Ferney’deki şatosundan avukat dostu M. Beaumont’ya yazdığı bir mektupta vakadan söz etmiştir. Ona göre Teresa ve Faldoni’yi Roma’nın meşhur müntehirlerinden Arria ve Paetus’la birlikte anmak gerektir. Aradaki tek fark Roma’da işe hukukun dahil olması (1843, 45) yani ölüm emrinin dışarıdan verilmesidir. Lyon’daysa kararı âşıklar verebilmiş başka bir deyişle bu kez hukuk yaşananları yozlaştıramamıştır. *Felsefe Ansiklopedisi*’nin devam bölümü niteliğindeki *Questions* külliyyatının “De Caton Et Du Suicide” maddesinde de bu görüşlerini Fransız kamusuyla paylaşır. “*Tüm intiharların en kuvvetlisi işte bu!*” (1858, 108) diye yazarak Lyon Âşıkları’na dikkati çeker. Bu yazısında da Arria ve Paetus’un ardına Teresa ve Faldoni’yi eklediğini belirtir. Ama Lyon Âşıkları öncekilerden önemlidir, çünkü Arria ve Paetus’un intiharında, emri “müstebit” vermiştir. Bu defa ölüm emrini ise “aşk” vermiştir (1858, 109). Toplumun hiyerarşik anlayışı içinde aile reisi babanın otoritesine karşı aşk galebe çalarken romantik bilincin metafizik kavramı “aşk”, töreyi şaşkına çevirip yasa boğmuştur. Voltaire’in iki metinde de intihar etmiş âşıkları beraber anması gelenek ve hiyerarşi karşısında ölümü tercih eden insanları bir mücadelenin tarafı yapması bakımından önemlidir. Tarih boyunca cevap olarak ölmeyi tercih edenleri bir safa dizmek onun görüşlerini kuvvetlendirecektir.

Voltaire, Lyon Âşıkları için -dostu Vasselier tarafından yazılmış- bir kitabe-i seng-i mezarı okurlarıyla paylaşır. Kan ve gözyaşıyla başlayan romantik ağıt dizelerinde intiharın töre tarafından yargılanması değil, gençlere acınması ve cesaretlerinin takdir edilmesi istenir:

*Katalım gözyaşlarımızı kanınıza
Merhamet edelim nesiller boyu
Talihsizliğinize ve aşkınıza
Ve takdir edelim cesaretinizi* (Voltaire 1858, 109).

Böylece genelleyci yaklaşımın payandası atılmış, başka bir deyişle intihar hadisesinde ataerkil yapı tarafından kararlaştırılmış bir evlilik karşısına bireysel özgürlüğün önemi “yaşam” ve “ölüm” ayrımıyla konmuştur. Artık âşıklar Avrupa edebiyatlarının gündeminde. Bundan sonra konu hakkında yazılmış her metin; olayı bazı yönlerden geliştirip değiştirse de yaşananları özgürleşme gündeminde dile getirecektir.

Lyon Âşıkları’nı yas seremonisi seviyesinden daha detaylı ve hacimli bir içerikle edebî metne konu eden ilk kişi, Alexandre Masson de Pezay olur. Rodolphe Reuss (1876, 7), Pezay hakkındaki kitabında onun yakınındaki isimlerden bahsederken Rousseau ve Voltaire’le dost olduğunu da ekler. Pezay, 1771 yılında yayımladığı hikâye-deneme kitabı *Le Tableaux*’nın onuncu bölümünde Lyon Âşıkları’nın onun için anlamından söz ederken geleneğin kurallarını dayatma ve bunları ihlal etme çatışmasında kural dayatanların karşısına romantik kural çiğneyicileri yerleştirir. Metnin hemen başında bu intiharın gayrimeşru olmadığını belirtip suç olarak tanımlanmasına karşı çıkar. Herkes yaşananları bilmekte ama kendi duygu durumuna

göre Teresa ve Faldoni'ye kahraman ya da aptal demektir. Ona göre taş kalpli insanlar erdemli bir hayat sürmüş olan Faldoni'yi deli ve güvenilmez biri gibi göstermekten keyif almaktadırlar ama kendisi hakikatleri göstermekten onur duyacaktır (1771, 52-53). Ardından Fransız gazetelerinin olaya taraflı bakışını itham eder. Kamuoyu Faldoni'ye demediğini bırakmamıştır ama ne bir “hergele” ne de “kıskanç” biri olan Faldoni Teresa'nın aklını çelmemiştir. Hatta Pezay intihar fikrinin Teresa'dan geldiğine inanmaktadır (1771, 59). Pezay bu intiharı “saflaştırıcı” ve “saygı” uyandırması gereken bir başkaldırı olarak konumlandırarak kızlarını koruma amacıyla onun sevgilisiyle evlenmesine karşı çıkan aileyi haksız bulmuştur.

Louis d'Ussieux'nün, *Faldoni Et Therese* adlı bir hikâyesi de 1776'da yayımlanır. Burada konuya yaklaşım ve olayın özü korunsun da d'Ussieux, Pezay'ın denemesinden farklı olarak fikirlerini kurmaca içinden okurlarına sunar. Hikâyede, Lyonlu zengin Lemunier ailesinin kızı Teresa, fakir Faldoni'ye gönlünü kaptırmasına rağmen kalpsiz babası onu başkasıyla evlendirme planındadır. Kavuşamayacaklarını anlayan çift ise başta babaya sonrasındaysa topluma bir cevap olarak intiharı seçer. Son sahnede baba ve beraberindekiler kayıp Teresa ve Faldoni'yi ararlarken uzaktan kapısını açık gördükleri şapele girerler. Korku ve vicdan azabı içindeki baba gaddar gururu, zalim inatçılığı ve kör hırsı uğruna yaptıklarından yerdeki kanı görünce pişmanlıkla geri dönmek için neler verebileceğini düşünür. “Dostlarım her şeyimi kaybettim!” diye bağırırken şapeldeki sunağa bırakılmış bir not bulur. Âşıklar son bir istek olarak bedenlerinin aynı tabutla gömülmesini istemektedirler (d'Ussieux 1776, 149-150).

Lyon Âşıkları'nın hikâyesi İngiltere'de Edward Jerningham'ın yayımladığı *Faldoni and Teresa* (1773) mersiyesiyle iştilir. Romantizmin akla karşı duyguyu öne alan tutumunu semavî yas imgeleriyle harmanlayan bu 335 dizelik mersiyede Teresa ve Faldoni birer kurbandır. Dinî bir hassasiyetle tutulan yasin arasından âşıkların hikâyesine değinen şiir, intiharla tamamlanır. Artık Lyon Âşıkları'nın intiharı Hristiyanlıkta ve toplum tutuculuğunda günah ve tabu olarak görülmemeli aksine kutsanmalıdır:

*Talihsiz kurbanlar! Merhametsiz mantık dinlese de
Hazin hikâyenizi, duymaz kulaklarıyla
O bağnaz sofular ölümünüze bağırıp çağırırlar
Ama mukaddes merhamet isimlerinizi kutsar
Acımasız iman bile sizden akan kanları görür de,
Bir gözyaşı döker ve günah yazmaz neredeyse (Jerningham 1773, 18).*

Romantik aşkları izlemekten keyif alan büyük bir kitlenin ilgisini çekecek bu intihar kendisine sahnede de yer bulmuştur. İlk oyun, 1776'da Pascal de Lagouthe tarafından yayımlanan beş perdelik *Luzille, ou La Force de L'amour* adlı dramdır. Oyunda Teresa, Luzille'e dönüşürken Faldoni de Zirval adını alır. Babası ölmüş ve annesinin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmış Luzille, Zirval'i sevmektedir, fakat annesini üzmemek için onun istediği biriyle evlenmeyi kabul etmiştir. Baştan sona hayıflanma ünlemleri ve gözyaşlarıyla yüklü dramın sonunda yine üzücü intihar düğümü çözer. Aşkın, toplum hiyerarşisi karşısındaki gücü ve iki kavram arasındaki karşıtlık ise bu oyunda korunmuştur. De Lagouthe (1776, V), piyesinin ön sözünde hakiki, güncel ve iyi bilinen bir vakaya dayandığı için metindeki ayrıntılardan uzun detaylarla bahsetmeyeceğini belirtip şu kadarını söylemeyi yeterli görür: “Özetle 1770'de Lyon şehrinde iki âşık, kendi istekleriyle bir sunakta intihar ettiler. Olaydaki entrikayı yeniden tasarladığım doğru, ama büyük zembekleri harekete geçirmenin benim görevim olduğunu düşünüyorum”.

Jean-Baptiste-Augustin Hapdé'nin prömiyeri 1809'da Lyon'da yapılan *Thérèse et Faldoni ou le délire de l'amour* adlı piyesi yaşananları ele alan ikinci oyun olur. Yazar, üç yıl sonra

Teresa'nın ismini Celestine'e çevirip eserini Paris'in meşhur Odeon'unda bu kez *Célestine et Faldoni ou les Amans de Lyon-Drame Historique* ismiyle tekrar izleyicilerin karşısına çıkarmıştır. 2010 yılında da Lyon Âşıkları'na dair yeni bir tiyatro oyunu sergilenmiştir. İntihar vakasının yaşandığı Lyon banliyösü Irigny'de kurulmuş tiyatro topluluğu "La Compagnie du Carton Voyageur", 2010'da *Thérèse et Faldony (Les amants d'Irigny)* ismiyle iki âşığın yaşadıklarını bugünün izleyicilerine bir kez daha sahnelemişlerdir.

Lyon Âşıkları'nın dünya romantik edebiyat geleneklerinde şöhrete ulaşmasını sağlayan metin ise Fransız diplomat ve yazar Nicolas-Germain Léonard'ın 1783'te çıkan romanı *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon* olur. Mektup tekniğiyle yazılmış bu roman, Lyon Âşıkları'nın yaşadıkları üzerine yazılmış olmasının yanında romantik geleneğin intiharla sonlanan iki büyük klasiği *Julia ya da Yeni Heloise* ile *Genç Werther'in Acuları*'ndan esinlenmeler içerir. Léonard'ın romanı, Felemenkçe (1785), Almanca (1791) İtalyanca (1796) Rusça (1804) ve Türkçeye (1873) çevrilip bu dillerde etki uyandırmıştır.

Türk edebiyatında daha önce hiç sözü edilmediğinden ve bu makalede *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'la karşılaştırılacak metin olduğu için *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'un (Léonard 1784) Fransızca aslından detaylı bir özetini vermek gereklidir.

Roman 66 mektuptan oluşmaktadır. Teresa'nın dönüş yolundaki bir handa ateşin başına geçip kuzeni Konstanz'a yazdığı mektupla başlar. Burada Teresa'nın Paris'e halasını ziyarete gittiğini ve orada Livorno'nun asil bir ailesine mensup olmasına rağmen fakir düşmüş Faldoni ile tanıştığını öğreniriz. Fakat kısa süren bu ziyaret sonrasında Teresa her ne kadar onu unutamasa da böyle bir beraberliği olanaksız görmektedir. Zira babası sert mizaçlı M. de Saint Cyran'ın fakir bir yabancıyı damat olarak kabul etmesi gerçekleşmesi imkânsız bir mucizedir. Paris'ten Lyon'a dönen Teresa evde oturup en sevdiği uğraşlardan biri olan nakış işlerine geri döner ve orada geçirdiği vakitleri ve bilhassa Faldoni'yi düşünüp duygusallaşır.

Bir süre sonra Faldoni'nin peşinden Lyon'a geldiğini öğrenir. Şaşkınlık içinde annesinin oda penceresinden elinde nakışı, Faldoni'yi görme umuduyla sokağı gözetler. Bir gün Faldoni, Teresa'nın ailesinin ve kendisinin ortak dostları rahip M. de Cure aracılığıyla kendini eve misafir ettirmeyi başarır. Teresa onu kendi evinde görünce heyecanlanır. Bu aile tanışmasıyla beraber ev ziyaretleri başlar ve Faldoni Teresa'nın annesi ve ailesiyle dostluk geliştirir. Bir gün katıldıkları bir konser sırasında Teresa Faldoni'yle ayak üstü konuşurken bir şarkı notası aradığını söyler. Sonrasındaki bir toplantıda Faldoni, yanında getirdiği nota kâğıtlarının içine aşk mektubunu da ekleyip Teresa'ya verir. Teresa, merakına rağmen hem ahlakına aykırı olduğundan hem kendine yazıldığından emin olmadığı için mektubu açmaz. Evlerine geldiğindeyse Faldoni'ye mektubu açmadığını ve iade edeceğinizi söyler. Buna rağmen delikanlının üzüntüsüne dayanamaz ve o akşam mektubu okur. Mektupta Faldoni kendisine saf aşk duygularıyla yalvarmakta, hiçbir beklenti içinde olmadan sadece onu görebilmeyi istemektedir. Teresa, Faldoni'nin kendine karşı olan duygularını öğrenmiştir ve bu duygulara ne kadar karşı durmaya çalışsa da Faldoni'nin ikinci mektubundan sonra kendini ona yazmaya mecbur hisseder. Ahlakıyla mücadele etmesine rağmen Faldoni'ye karşı duyguları olgunlaşmış, kalbini ona kaptırmıştır.

İlerleyen mektuplarda anlaşılır ki baba M. de St.-Cyran'ın Teresa için farklı planları vardır. O, kızıyla evlenmesi için ekonomik ve sosyal bakımdan aileye uygun bir damat adayı bulmuştur. Teresa, Faldoni'yi sevse de babasının katı duruşu ve ataerkil yapıya karşı çıkamayan, pasif kişiliği nedeniyle onu unutması gerektiğine karar verir. M. de Cure'a bir mektup gönderip babasının planından söz eder. Faldoni bunu duyarsa yıkılacağından bir şey belli etmeden bahanelerle onu Lyon'dan uzaklaştırmasını rica eder. M. de Cure, Teresa'yı unutması

ve aile ziyaretlerine son vermesi telkinlerinin yanında bir süre için Faldoni'nin şehri terk etmesini sağlar. Günlerini Teresa'yı düşünerek geçiren Faldoni bu sırada İtalya'daki babasının hasta olduğu haberini alır ve onu ziyarete Livorno'ya gitmeden Teresa ve ailesine hoşça kal demek için Lyon'a gelir. Burada Teresa'nın evleneceğini duyar ve kafasında intihar düşünceleriyle genç kızın evine gider. Kızın annesi Madame de Saint St.-Cyran'a hislerini açarak Teresa'yla aralarında gelişen gönül ilişkisinden bahseder. Anne kendinden habersiz mektuplarla ilerlemiş bu gizli münasebete çok kızar ama zaten o sıralarda Faldoni İtalya'ya gitmekte, St.-Cyran ailesi de Lyon'dan ayrılıp sayfiyeye taşınmak üzere olduğundan görüşmelerin devamı gelmeyecektir. Livorno'ya gitmekte olan Faldoni yolda babasının ölüm haberini alır ve Livorno'dan Lyon'a yas tutarak döner. Teresa ise sayfiyeye taşınmış ama burada Faldoni'yle ayrılığı nedeniyle hasta düşmüştür. Babasıysa iş gezileri nedeniyle Paris'tedir. Anne, hem kızının sağlığı hem de aşkın saflığına inandığı için Faldoni'yle Teresa'nın aşklarını yaşamasını kabul eder ve onlara destek olacağını belirtir. Artık her şey âşıklar için yolundadır ama kısa süre sonra hayaller yıkılır. Teresa'nın annesi aniden ölür. Teresa öksüz kalmış, babası da bu haber neticesinde eve dönmüştür. Babanın dönüşü üzerine Teresa'nın artık seçilmiş koca adayıyla evlenmesi kesinleşmiştir. M. de Cure, iki âşığa bir şans vermesi için Teresa'nın babasıyla konuşur ama onun fikri sabittir. Teresa umutsuzluk içinde yaşayan bir ölüye dönmesine rağmen babasının evlilik planına uyacaktır. Her şeyden umudunu kesen Faldoni'ye sevgilisinden böyle bir şey istemek konusunda kararsız da olsa ona beraber intihar etme fikrini açar. Teresa, yazdığı cevap mektubunda Faldoni'nin isteğini kabul eder ve böylece sözleşme gerçekleşir. İntiharlarıyla beraberliklerini ve hürriyetlerini engelleyen bir "tiran" olarak gördükleri babaya cevap vereceklerdir. İntiharlarını engellere bir tepki olarak nikâh mizan-seniyle kurgularlar. Onların ölü bedenlerini bulan hizmetçinin anlattıklarına göre sağ ellerindeki tabancaların tetiklerine bağladıkları iplerle aynı anda intihar etmişlerdir. Geride kalan roman kişilerine, birer mektup bırakan âşıklar duygularını bu mektuplarda anlatıp artık geriye dönüş olmayan aşamada herkese hakikati göstermiş olurlar.

Özellikle bu romandan sonra muhtemelen Faldoni'nin de Livornolu olması nedeniyle romantik aşk ve intihar vakası, İtalya'da çok ilgi çekmiş olmalıdır. Çünkü Léonard'ın kitabı bu dilde 1796'den 1851'e kadar sekiz baskı yapabilmıştır. Rus edebiyatında da olay gündem olmuştur. Modern Rus nesrinin kurucularından Nikolay Karamzin, Avrupa seyahatlerini anlattığı meşhur kitabı *Bir Rus Gezginin Mektupları*'nda Fransa'daki seyahati sırasında Teresa ve Faldoni'nin hikâyesini işittiğini söyler. Romantik Karamzin'e göre evlilik seremonisi gibi düzenlenmiş bu intihar gereksizdir çünkü aynı gökyüzünün altında birbirini sevmek, her ne olursa olsun, yalnızca aşk duygusu nedeniyle insana yetmeli ve tüm yoksunluklara katlanmak gerekmektedir. (2003, 243) Fakat belirtmeli ki Rusya'ya dönüşünde yayımladığı meşhur hikâye "Zavallı Liza"daki aşkına cevap bulamayan fakir köylü kızı "Liza", *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'un 49. bölümü "Mémoires de Faldoni"deki "Lousie"ye kişilik ve başından geçenler bakımından benzetmektedir. Dostoyevski de Lyon Âşıkları'ndan etkilenmiş yazarlardandır, ilk romanı *İnsancıklar*'ı mektup tekniğiyle yazarken Makar Devuşkin'in ev sahibesinin uşağına Faldoni aşçısına da Teresa isimlerini verir. Romanda, Devuşkin ile Varvara Alekseyevna'nın mektuplarını da Teresa taşır. Dostoyevski, Lyon Âşıkları'nı anlatırken romantik anlayışı sarsma çabası içindedir. Tabii bu amaçla kullandığı ironi, vakanın geçmişine aşına olmayan günümüz okuru için biraz kapalıdır:

"Tereza'yı gördünüz. Kime ne kötülüğü dokunabilir zavallının? Sıska, tüyleri dökülmüş bir civcivden farkı yok. Koca eve iki kişi bakıyor: Tereza'yla ev sahibesinin özel hizmetçisi Faldoni. Bilmiyorum, belki başka bir adı daha vardır adamın, ama yalnız Foldoni diye seslenince

karşılık veriyor. Herkes öyle çağırıyor onu. Kızıl saçlı, sivri burunlu, şaşı gözlü, patavatsız bir adam. Durmadan küfür ediyor Tereza'ya, handiyse saç saça baş başa boğuşacaklar” (Dostoyevski 2010, 25).

Türk edebiyatı okurlarına Lyon Âşıkları'nın hazin hikâyesini ise Batı dilleri ve kültürüne en aşına yazarlardan Şemsettin Sami duyurur. İkinci bölümde Şemsettin Sami'nin gençlik yaşamı, romantik edebiyata duyduğu ilgi, kariyerinin başlangıcındaki *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* çevirisi ve *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı yayımlanma süreci ele alınacaktır.

Lyon Âşıkları İstanbul'da: *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* ve *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*

Hakkındaki farklı araştırmalarda (Levend 1969, 45-48) (Topaloğlu 2012, 27-28) gösterildiği üzere çok kültürlü Balkan coğrafyasında doğan Şemsettin Sami, Osmanlı devletinde Ziya Gökalp'ın “güzideler” diyerek terimleştirdiği bir toplumsal/kültürel sınıfa mensuptur. Ebeveynini erken yaşında kaybetse de Yanya bölgesinin -bugün bile- önemli okullarından Zosimea'da eğitim alabilmiş ve erken yaşta geleneksel eğitim düzeyinin kazandırabileceğinin üstünde çok dilli (polygot) bir yazar ve aydın kimliği kazanabilmiştir. 21 yaşında İstanbul'a geldiğinde kültürel sermayesiyle yükselmesine imkân sağlayabilecek Matbuat Kalemi'ne başlar. Sonradan tercih edeceği münzevi yaşama ise henüz vakit vardır.

İstanbul'a taşındığı yıllarda şehrin kozmopolit muhiti Beyoğlu'nda bolca vakit geçirirken şıkların ve sivilize beylerin tercihi Terzi Mir'in de genç müşterileri arasındadır (Es 2009, 54). Beyoğlu çevrelerinin yanında, üç telif ve bir çevirisinin başarıyla sahnelendiği Gedikpaşa Tiyatrosu çevresinde neşvünema bulmuş çok kültürlü sanat dünyasında da tanınır. Metin And'ın kısa yazısından (2000, 98-99) anlaşıldığına göre hepsi de Osmanlı Tiyatrosu'nda sahnelenmiş oyunları Şemsettin Sami, 1880'lerde sadece başarılı bir yazar değil aynı zamanda özel hayatıyla da sanat camiasında konuşulan bir sosyallige sahip olmuştur. Nitel ama en çok da nicel açıdan yayımladıklarına bakılırsa bu dönem Şemsettin Sami'yi kişisel dünyanın dar sınırlarına hapsetmemiş aksine Beyoğlu'nda ve İstanbul'un kültür-eğlence merkezlerinde geçen bu tiyatro günleri üretken ve Batılılaşma sürecinin farkındaki genç bir yazarın doğal gelişim evresini teşkil etmiştir.

Dünya edebiyatında büyük etkiler uyandırmış, mektup tekniğiyle yazılıp intiharla biten *Genç Werther'in Acıları*, *Julia ya da Yeni Heloise* gibi meşhur romanlardaki aşırı duyarlı aşk ve intihar ilişkisi Şemsettin Sami İstanbul'a geldiği bu yıllarda sadece tiyatrolarda hissedilmektedir. Mehmet Kaplan, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'taki kavuşamama-intihar ilişkisinin Tanzimat dönemi tiyatrolarında sık ele alınan bir konu olduğunu belirtmiştir (2006, 66). Öte yandan Şemsettin Sami romantiklerin birinci bölümde özetlenen duygusal ve topluma karşı “duyuş biçimi”ni sadece tiyatro döneminde değil tüm yaşamı boyunca takdir etmiş ve Fransız edebiyatına ama özellikle romantiklere özel ilgi duymuştur. Aslında edebiyat araştırmacılarının ve okurların mizahi yönleriyle bildiği romantik, hassas, mezar başında gezen Bihruz Bey'in *Le Premier Regret*'ye karşı duyduğu karikatürize edilmiş ilgi düşünüldüğünde hem Şemsettin Sami'nin hem çağdaşlarının kültürel yönelimleri netleşmektedir. Kızı, babasının aklında kalan özelliklerini ve ölüm döşeğindeki son anlarını Hikmet Feridun Es'e anlattığı röportajda, romantizmin Şemsettin Sami üstündeki etkisini de çok açık belirtir:

“Fransız edebiyatına ve bilhassa romantik devre meftundu. Küçük yaşta Fransızca öğrettiği kızına sıhhatte olduğu zamanlarda her akşam yemeğe kadar aslından Victor Hugo'yu, Lamartine'i okurdu. 1850 yılı 4 Haziranında doğmuştu. 1904 yılı 4 Haziranında doğum yıl dönümünde kızına: Bana Graziella'yı oku, dedi. Genç Samiye, Graziella'yı aldı. Açtı.

Babasının çok sevdiği bir parça vardı. Okudu” (akt. Es 2009, 58).

Ölüm döşeginde bile *Graziella* dinlemek isteyen romantizm meftunu yazar, Sultan Abdülaziz döneminde İstanbul'a geldiğinde gazetelerde Jön Türk fikriyatının eleştirel sesleri işitilmektedir. O da bu genel düşünce cereyanı içinde Ebüzziya Tefrik'in *Hadika*'sında çevirmenlik ve yazarlık kariyerine adım atar. *Hadika* yazarlığına başlamasından az evvel ilk kitabı, *Tarih-i Mücmel-i Fransa* çevirisini yayımlar. Gazetecilik kariyerinin başındayken de ilk telif kitabı, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı cüzlerle yayımlamaya başlar. Romanının bitmesine az bir süre kala Ebüzziya Tefrik, sürgüne gönderilir ve mecburiyetten *Hadika*'nın önce yönetimini ardından imtiyaz hakkını devralıp gazeteyi yeniden numaralandırıp çıkarır.

24 Mayıs 1873 tarihli bu yeni seri *Hadika*'nın 5. sayısında kendisinin ikinci tercümesi olacak ve Lyon Âşıkları'nın hikâyesi *Lettres de Deux Amans, Habitans de Lyon*'u, *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* gibi kendi telifine benzer bir isimle o günlerin gazete okuruyla tefrika biçiminde buluşturur. Romanın adının bu kadar değişmesi ilk bakışta ilgi çekicidir. Aslında “*Lettres de Deux Amans, Habitans de Lyon*” olan başlık Türkçeye “Lyonlu İki Âşığın Mektupları” olarak aktarılabilir. Buradaki önemli bir detaysa Şemsettin Sami'nin çeviriyi orijinal metinden değil İtalyanca tercümeden yapmasıdır. İtalyancadaki başlık ise oldukça farklıdır: “*Amori di Teresa di S. Clair e di Giuseppe Gianfaldoni*” “*Teresa St. Klar ve Cozef Cianfaldoni'nin Aşkları*”. Faldoni'nin ilk adı Giuseppe (Jozef), Türkçeye Cozeb olarak aktarılmıştır, başka bir deyişle Şemsettin Sami bir çevirmen olarak başlığa sadık kalmıştır. Tabii çeviri ve telif kitapların başlıkları arasındaki ilgi hâlâ dikkat çekicidir.

Tefrika, 26 Rebiü'l-evvel 1290/24 Mayıs 1873 tarihli *Hadika*'nın 5. sayısında başlamış ve gazetenin kapanmasından 23 gün önce 28 Rebiü'l-ahir 1290/25 Haziran 1873 tarihli 28. sayısında yarım kalmıştır. 28. sayıda ancak 5. mektubun sonu ile 6. mektubun başından bir kısma kadar çevrilebildiği görülmektedir. 5 Cemaziyü'l-evvel/1 Temmuz'da çıkan 31. sayıdaysa romanın tefrika yerine cüzlerle devam edeceği okurlara duyurulur: “*Gazetemize tefrika suretiyle derç etmekte olduğumuz Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb gayetle güzel ve rikkat-engiz bir hikâye-i fecia olmakla iptidalarını mütalaa buyuranlar mabadından mahrum kalmamak için ayrıca ve cüz cüz olarak tab ve neşrolunacaktır*” (İmzasız 1290). Şemsettin Sami'nin bu çeviriyi neden tamamlamadığına dair farklı yorumlar yapılabilir. Tefrikayı sonlandırdığı günlerdeki *Hadika*'lar tarandığında burada okur mektuplarından birine verilen bir cevap dikkat çeker. Şemsettin Sami, cevapta vaktinin yeterli olmadığını söyler ve elinizde hazır bir eseriniz varsa “ihsan” edin, ben de hemen tefrikaya başlayayım gibi empati bekleyen ve muhtemelen ironi de içeren bir teklifte bulunur. Onun, Ebüzziya'nın sürgünde olduğu günlerde *Hadika*'nın yazılar dahil tüm işleriyle tek başına ilgilendiği düşünülürse yoğunluk makul bir özür gibi görünmektedir:

“...herkesin anlayıp mütelezziz olacağı bazı mevadd-ı fenniyye ya tarihiyye veya edebiyenin veyahut güzel güzel hikâyelerin tefrika suretiyle derci hatır-ı acizaneme hutur eylemiş ise de bunların tahrir veya tercümesine şimdilik vaktim müsait olmadığından ve tahrir yahut tercüme olunup da tab ve neşrolunmamış böyle bir esere destres olamadığımdan işbu niyeti vaktimin vüsatine talik eylemeye mecbur oldum. Ancak böyle bir eser bilip de haber veren veyahut böyle bir eseri olup da ihsan eyleyen olursa kemal-i memnuniyetle kabul edip dercine müsareat eyleyeceğimi vaat eyleri” (İmzasız 1290a, 3).

Tefrika yarım kalsa da Şemsettin Sami, çift sütun baskılı (tefrika tertibinde) tek formalık bir cüz yayımlar. Gazetede 6. mektubun başına kadar yayımlanabilmiş roman, burada 11. mektubun

başına kadar getirilir. Cüzün başına yazdığı “İfade-i Meram”ında, daha önce *Hadika*’daki ihtarda da belirttiği gibi gazete okurları mahrum kalmasınlar diye romanı devam ettirme kararı aldığını söyler: “*Hadika gazetesine tefrika suretiyle derci münasib görülmüş ise de şimdilik Hadika’nın kitası müsait olmadığından ibtidâlarını mütâlaa buyuranlar hikâyenin mâbadından mahrum kalmamak için cüz cüz olarak ayrıca tab’ına karar verilmiştir*” (Ş. Sami 1290, 2). Bu açıklamaya rağmen *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* hakkında başka girişim olmaz. Toplamda 66 mektuptan ibaret romanın yaklaşık 11 mektubu çevrilebilmiştir.

O günlerde telif kitabı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* da tamamlanmak üzeredir. Şemsaddin Sami romanı, çevirisinden yaklaşık 6 ay önce 1872 Kasım’ında cüzler hâlinde yayımlamaya başlamıştır. Her biri 32 sayfalık (2 forma) cüzlerin fiyatı 2 kuruştur. Cüzlerin satışa çıkmasıyla beraber gazetelerde reklamlar boy gösterir. Bunlardan ilki, kendi gazetesi *Hadika*’nın 14 Kasım 1872 tarihli 5. sayısındakidir:

“*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat unvanıyla bir zatın tertib ettiği hikâye gayetle güzel ve eğlenceli olduğu gibi emr-i izdivaç ve ahlâka dair pek çok nesâyihî dahi şâmil olmakla bu defa birinci cüzü tab’ olunarak iki kuruş fi ile barakada ve Bahçekapısı’nda Hasan Ağa ve Çemberlitaş’ta Celil Ağa’nın Hakkaklar’da Ahmet Efendi’nin dükkânlarıyla ekser kıraathanelerde ve gazete müvezzilerinde satılmaktadır*” (İmzasız 1289, 4).

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat’ın cüzleri, yeni çıkan çoğu edebiyat kitabı gibi tütün ve tömbeki satıcılarının Bâbiâli civarındaki barakalarında, henüz tesis edilmiş kıraathanelerde ve müvezzilerin ellerinde okurlara sunulur. İlk cüzün çıkışından yaklaşık 7 ay sonra yayımlanan 9. cüzle beraber roman tamamlanır. Son cüz, kitabın sonunda az bir kısım kaldığından 16 sayfa (1 forma) olarak çıkmıştır. 9. cüzün çıktığını müjdeleyen reklam da 4 Haziran 1873’te yayımlanmıştır: “*İşbu hikâye-i latife bu defa dokuzuncu cüzü de tekmil olunup sekiz cüzü ikişer ve dokuzuncusu bir ve cümlesi bir ciltte olarak on beş kuruşa Bâbiâli caddesinde Matbuât-ı Osmaniye dükkânıyla Köprübaşı’nda gazete barakasında ve Bahçekapısı’nda Tömbekici Hasan Ağa’nın dükkânında vesair mahallerde satılmaktadır*” (İmzasız 1290b, 4). Cüzler, dönemin bilindik matbaalarından Ahmed Fâris eş-Şidyak’ın El-Cevâib’inde basılmıştır. Belirtilmeli ki *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*’ın kapağında 1289 yılı bulunan iki farklı nüshası vardır. İkisinin de kapağında “Tab’-ı evveli” yazan bu nüshaların biri peyderpey satılan cüzlerin birleştirilmesiyle meydana gelmiş büyük hurufatla 268 sayfalık (17 forma) baskıdır. Diğer nüsha ise küçük hurufatla 180 sayfalık (11 forma) baskıdır. İçerik açısından iki nüsha arasında fark yoktur. 268 sayfalık nüshanın ilan edilen fiyatı 15 kuruştur. 11 formalık nüsha ise, dönem içinde sık karşılaşılan korsan baskılardan biri gibi görünmektedir.

***Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* ile *Lettres de Deux Amans, Habitans de Lyon* İlişkisi: Romantik Bilinç ve İntihar**

Şemsaddin Sami’nin alafrağa gençlik yıllarında, romantik intiharlar tiyatrosahnesindeyken *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*’daki meydan okuyucu intiharı şahsi takdirkârlığı nedeniyle ilgi çekici bulması doğaldır. Türkçeye çevirmek için neden bu romanı tercih ettiğini açıklarken yabancı dilde birçok roman ve hikâye okuduğunu söyledikten sonra Lyon Âşıkları’nın hikâyesini olağan dışı ve trajik bulduğunu okurlarıyla paylaşmıştır:

“...mektupların içinde mahfî gayetle garip ve feci bir hikâyeden ibaret olarak âlâm-ı aşk ve tesir-i muhabbetin bir tarifesi ve ismet ve hüsn-i ahlakın bir mizanı makamında olmakla elsine-i ecnebiyyede manzur-ı âcizânemiz olan birçok hikâyelerden bit-tercih tercümesinin *Hadika*

gazetesine tefrika suretiyle derci münasip görülmüş...” (Ş. Sami 1290, 2).

Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon'un konusu Lyon Âşıkları, nesnel bir vaka olduğu için bir söylenti olarak toplumda dolaşmış ve farklı yazarların metinlerine konu edilmiştir. İlk bölümde sayılan tüm edebî şahsiyetler de adları farklı, içerikleri benzer eserlerinde bu romanın yazarı Léonard'ın yaptığı gibi nesnel bir olaydan etkilendiklerini belirtirler. Şemsettin Sami - önceden bilmiyorsa bile- romanı okuduğunda Faldoni ve Teresa'nın efsaneleştiğini muhtemelen anlamıştır. Nitekim okuyup beğendiği için çevirmeye karar verdiği İtalyanca tercümenin ön sözünde, romanın kurmacaya değil, oldukça ses getirmiş, herkese malum olmuş bir vakaya dayandığı yazmaktadır:

“Basit bir şiirsel fanteziden değil; çok uzun olmayan bir zaman önce, İtalya'da da en az Fransa kadar gürültü çıkarmış son derece hakiki görünen bir olay üstüne kurulmuş bir eserden bahsediyorum. Livornolu talihsiz Giuseppe Gianfaldoni ve onun zavallı sevgilisinin trajik sonunu herkes biliyor” (İmzasız 1796, 1-2).

Abdullah Uçman, roman hakkındaki incelemesinde “Yazarın, konusunu yaşanmış gerçek bir olaydan hareketle yazdığını belirttiği”ni ifade etmektedir (2020, 337). *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta bunun belirtildiği kısım romanın asıl hikâyesinin başladığı onuncu bölümdedir: “*Talat Beğ'i hiç tanımadığımız hâlde biçarenin derdi meydana çıkıp efsane hükümüne girdiği gibi bize dahi malum olur*” (1990, 23). Bu cümledeki “efsane” ve “bize dahi malum oldu” ifadeleri ile Lyon Âşıkları'nın herkese malum olmuş hikâyesi kastedilmiş olabilir mi? Söylenebilecek tek kesin çıkarım iki romanda da kurmacanın nesnel dünyayla bağına işaret edilmiş olmasıdır.

Bir karşılaştırmaya geçmeden belirtmeli ki ilk bölümde özeti verilen *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'la Şemsettin Sami'nin eseri arasında açık benzerlik ve etkilenmeler bulunmakla beraber, Şemsettin Sami'nin mensubu olduğu kültürel yapı, bir yazar olarak temel ahlak hedefi ve Türkçenin söyleyiş olanaklarıyla bağlantılı olarak iki roman arasında büyük ayrımlar da vardır ve bu durum başka bir deyişle Şemsettin Sami'nin yaptıkları Léonard'ın yapmadıkları, Şemsettin Sami'nin ahlak dersi verme yönündeki çabasını göstermektedir. Şemsettin Sami'nin dil ve edebiyat üstüne görüşlerini inceleyen Yüksel Topaloğlu'na göre Şemsettin Sami romanın “insan ve toplum hayatı için son derece önemli olduğunu düşünür. Çünkü roman umumi ahlâkın tasviri, tenkidi ve muhakemesi demektir” (2012, 91). Görüldüğü gibi diğer 19. yüzyıl yazarları gibi Şemsettin Sami de toplumsal ahlaktan söz açmadan roman ve anlatı tanımını yapmamaktadır. Söylem açısından da *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta hem anlatıcı hem de yazar sözcüsü konumundaki figürler eğitim, aşk, gündelik yaşam, evlilik gibi durumlarda fırsatını bulduklarında sürekli ciddi bir toplumsal sorun olan kadın erkek eşitsizliğini vurgularlar. Neticede Şemsettin Sami, mensubu olduğu toplumun kültürel gerçeğiyle bir roman yazmıştır ve ahlak dersini diğer çalışmalarda da dile getirildiği gibi ön plana almıştır. Dolayısıyla Fransız edebiyatından ithal edilmiş mektuplar, acımasız baba, görücü usulü evlilik, beraber intihar düşüncesi kullanılacak ama bunların hepsi Şemsettin Sami'nin kendi kültürü içindeki ahlak dersine hizmet edecek biçimde dönüşüme uğrayacaktır.

Mekân olarak da Şemsettin Sami'nin romanı, çok farklı bir sosyolojiye sahip 19. yüzyıl İstanbul'unda geçer. Fitnat bu şehirde evinden dışarı adım bile atamayan bir kızken Teresa, Faldoni'yle yürüyüşlere çıkar ve istediği gibi görüşebilir. Öte yandan Talat ve Fitnat'ın beraber vakit geçirme fırsatı bile olmaz.

İki roman arasındaki benzerliklerden söz etmek gerekirse; *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'taki “mektup” tekniği, “romantik aşk pasajları” ve yine romantik etkiyi hissettirmek için bir form

hâline gelecek kadar sık kullanılmış “ünlem”leri, *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*’a kuruluş ve üslup açısından benzerlikler gösteren yerlerdir. İçerik itibarıyla da Şemsettin Sami’nin eseri Léonard’ın romanındaki vakayla iki yönde benzerlik taşır. Birincisi İstanbullu müntehir Fitnat ve Lyonlu müntehir Teresa’nın davranış ve kişilikleri çevresinde çözümlenebilir. Bunlar olayın ve kişilerin kuruluşuna dayalı benzerliklerdir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*’taki “Fitnat” ve Lyonlu “Teresa”nın kişilik ve davranışları yakındır. Örneğin aslında kızlarının iyiliğini istediklerini iddia eden kalpsiz babalar M. de Saint-Cyran ve üvey baba Hacı Mustafa’nın maddiyata yönelik tercihleri Teresa ve Fitnat’ın sonlarını hazırlar. Yine de kızlar son âna kadar babalarının isteğinden dışarı çıkmak istemez. Teresa babasına karşı gelmemek için Faldoni’yi uzağa göndermeye çalışır, neticesindeyse hasta yatağına düşer. Fitnat, üvey babası istedi diye yıllar boyunca evden dışarı bile çıkmaz. İki genç kız da son sahnedeki hayatlarıyla verdikleri cevaba kadar gelenek ve ahlak kurallarına uygun, tutkudan azade, masum bir zihniyetle hareket etmeye çalışır. Örneğin Teresa, sonunda mektubu okusa da, başlangıçta aşkına rağmen Faldoni’nin mektubunu okumamak için duygularıyla ahlak arasında ciddi bir ikilem yaşar:

“İlkin kâğıdı açmadan geri vermek istedim; ama bu hak etmediğim bir açışılama gösterisi olurdu; nihayetinde açmaya ve okuduktan sonra geri vermeye karar verdim. Kararım sanki erdemle pazarlık edilebilirmiş, tutkular arasında çıkar yollar varmışçasına hem düşkünlüğümü hem vazifemi yerine getiriyor görünüyordu! Ancak mektubu tekrar aldığımda elim titredi ve kararımı vermem imkânsızdı: iki gün geçti: Bay Faldoni eve geldi” (Léonard 1784 I/24) (...). *“Üstelik mektubunuzu hiç okumadığımı ve fırsat bulur bulmaz size geri verileceğini belirtmek isterim. Dehşete düşmüştü”* (Léonard 1784 I/26).

Faldoni’yle aşkı ortaya çıkınca da annesini teselli etmek için samimi olarak kendini manastıra kapamasını teklif eder: *“Kendimi sürükledim; yargıcımın oturduğu yere kadar, dizlerimin üzerinde... Ah Madam, Tanrı aşkına! Bir manastırın içine atın beni! Sizden dilediğim yegâne lütuf bu..”* (Léonard 1784 I/217). Fitnat da çok saf bir kız olarak anlatılır. Ragıbe’nin Talat olup olmadığından şüphelenmediği gibi çevresinde kendi sonunu hazırlayan planlara müdahale etmez, olan bitenden bihaber kalmayı tercih eder. Buna rağmen ikisi de istemediği bir adamla evlendirilmesi karşısında intihar ederek cevap verir. Ayrıca pencereden sevdiği delikanlılığının yolunu gözleyen Teresa’nın da eğlencesi aynı Fitnat gibi nakıştı: *“Çantamı örmeyi neredeyse bitirdim: tam anlamıyla doğayı gösterecek: üzerine birkaç gül, bir sürü diken ve aşk çiçeği denen o küçük çiçeklerden koydum; anlatmakla olmaz, gelip onu almalısın kuzen!”* (Léonard 1784 I/12). Pencereden Faldoni’nin yolunu gözlerken elinde yine nakış torbası vardır: *“Pencerenin yanı başında elimde nakışım, oturmuşum. Bir çölü andıran bu sokağa sık sık göz atıyorum”* (Léonard 1784 I/14).

Her iki romanda da erkek başkışiler kızlarla ilişkiyi kâğıt ve yazı üstünden başlatırlar. Tabii çevresine açık bir sosyallik yaşayabilen Teresa’nın durumunda şarkı notaları ve aradaki mektup sevgiliye verilirken Fitnat’ın durumundaysa sevgiliye okuma-yazma öğretmek ve ahlak kitabı getirmek gibi daha pedagojik ihtiyaç ve mesajlar söz konusudur: *“Yeni bir şarkının notalarını bulma istediğimi ona belli etmiş, o da benim için notaları bulmayı teklif etmişti. Toplantıda annemden uzak olduğum vakitte bana yaklaştı ve gürültünün karmaşasından yararlanarak, notaları önüme serdi...”* (Léonard 1784 I/22).

Romanlar arasında ikinci ve asıl üstünde durulması gereken benzerlikse *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*’ta intihar ve çifte intiharın işlevleridir. Romanın pek çok kısmında figürler sorunlara bir

cevap vermek için (toplamda on beş kez) “tekil” ya da “çifte intihar”dan söz eder ya da uygulular. Saliha, Rifat, Talat, Fitnat, Ali Bey bir ayrılıkla karşılaştıklarında çözüm hep intihardır. İntiharın bu aşırı hatta leitmotiv seviyesinde kullanımı Lyon Âşıkları vakasının intiharla uyandırdığı etkiyi kullanarak okura toplumsal bir mesaj verme kaygısı olarak yorumlanabilir. Örneğin romanın son kısmında Talat, Fitnat’a istemediği biriyle evlendirilmesine karşı bir çözüm yolu olarak babasına intihar edeceğini söylemesi gerektiğini belirtir (Ş. Sami 1990, 52). Fitnat, bunu babasına değil ama analığına zaten ilemiştir. Sevgilisine de çifte intiharı teklif eder: “*Ben kocaya varamam. Ben seni bırakmam. Bir şeye muvaffak olamaz ise hiç olmaz ise, haberleşelim, ikimiz birden kendimizi telef edelim! (...) Bu aşk ve muhabbet bizim celladımız olacaktır! Ah ah! Ben onu seviyorum. O beni seviyor...*” (Ş. Sami 1990, 52). Romanda bir çifte intiharla da yetinilmez. Ana hikâyedeki bu kısmın öncesinde daha detaylı olarak anlatılan aşk ve çifte intihar hikâyesi de Fransa’daki vakayla ve Léonard’ın romanıyla ilişkisi bakımından incelemeye değerdir. Talat’ın ebeveynleri Saliha ve Rifat arasındaki bu aşk ve intihar teşebbüsüyle verilen mesaj romantik bilinçteki özgürlük mesajının tam olarak aynıdır. Dolayısıyla bu çifte intiharlar Şemsettin Sami’nin romanını Fransa’daki vakanın temsil ettiği romantik özgürlük mesajıyla tekrar aynı çizgiye yerleştirdiğinden romancılık tarihimizin başlangıcı için not edilmesi gereken bir etkilenmedir.

Roman içindeki söz konusu sekiz bölümlük, Saliha ve Rifat hikâyesinin ana hikâyeye ilgisi olmadığı dikkat çeker. Roman; Talat, Fitnat, Hacı Mustafa, Zekiye, Ali ve Şerife kişileri bağlamındaki ana hikâyesiyle trajedi kuruluşuna sahiptir. “Bireyi kovalayan geçmiş hatalar”, “ensest ilişki”, “sonradan farkına varma”, ve acımasız “kader”den kaçılmayacağı gibi trajedi öğeleri çok belirgindir. Mehmet Kaplan’ın romandaki tiyatro etkisini dile getirmesinden bugüne kadarki bazı incelemelerde romanın bu yönü ele alınmıştır. Örneğin, *Edebiyatçı Yönüyle Şemseddin Sami* adlı yüksek lisans tezinde roman trajedi kurgusuna sahip olması açısından şu ifadelerle değerlendirilmiştir: “*Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat’ın trajik sonu dışında da Yunan tragedyasına yaklaştıran tarafları bulunur. Bu yakınlıklar Şemseddin Sami’nin Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat’ı romandan çok, tragedyaya kurgusuyla yazdığını düşündürecek kadar fazladır.*” (Işık Kır 2006: 105) Ayrıca yine aynı çalışmadaki “Öykü” alt başlığında romanın olay örgüsü, tragedyaya olay örgüsüne benzerliği bakımından özetlenerek değerlendirilmiştir. Bunun için bkz.: (Işık Kır 2006: 106-109) Romandaki trajik yöne dair yapılmış başka bir incelemede de benzer özellikler detaylandırılmaktadır. Bunlar için bkz.: (Akgül 2017).

Trajedi kurgusu içinde anlatılan konuya bilindiği gibi Talat ve Fitnat’ın birbirlerini pencereden görüp sevmeleri, Talat’ın kılık değiştirip Fitnat’la tanışması fakat kızın üvey babası Hacı Mustafa’nın isteğiyle Fitnat’ın aslında öz babası olan Ali Bey’le evlendirilmesidir. Sonuçta Fitnat intihar etmekte ve onu gören Talat da buna dayanamayarak ölmektedir. Bu ana hikâyenin nedenleri inşa edilirken geriye dönüşle yazılmış “Tatlık”, “Nedamet” ve “Fırak-ı Ebedî” bölümlerinde de Fitnat’ın annesi Zekiye ve babası Ali’nin boşanmalarından bahsedilir. Böylece trajedi tamamlanır ve baba kendisinin bir kızı olduğundan haberdar olmadan kendi eksikliği (öfke) nedeniyle hazırladığı trajik sona kızını da sürükleyerek yürür. Sonuçtaysa muska gerilimi çözer ve trajik son yaşanır. Özetlenen konu dışında romanın ikinci bölümünden başlayan hacimli bir aşk hikâyesi daha vardır. Geriye dönüşlü bu hikâye “Hasbihal”, “Keyfiyet-i İzdivaç”, “Sâliha Hanım’ın Hikâyesi Aşk-ı Etfal”, “İnkişâf-ı Zamîr”, “Muahede”, “Muhabere”, “Ye’s” ve “Murâd” bölümlerine yayılmıştır. Bu bölümde anlatılan vakanın ise aslında *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*’taki trajedi kurgulu ana aşkla ilişkisi yoktur. Hatta bu sekiz bölüm metinden çıkarılıp “Feth-i Kelam” başlıklı birinci bölümden sonra “Talat Bey” başlıklı onuncu bölüme atlırsa romanın bilinen olay örgüsünde değişiklik ve eksiklik olmaz. Bu nedenle söz konusu aşk, olay örgüsüne değil sadece mesaj/tema (aileler evliliğe onay verdiğinde mutlu son, verme-

diğindeyse mutsuz son olurmuş) gibi okura bırakılmış bir karşılaştırmaya dayalı anlamlar üretme görevine sahiptir.

Sekiz bölüme yayılmış hikâyede Saliha ve Rifat birbirlerini tanıyarak sevmiş, Faldoni ve Teresa gibi, beraber zaman geçirmiş, (bunu henüz ergen olmadıkları için yapabilmişlerdir.) fakat Saliha'nın babası Rifat'ın sosyal konumu nedeniyle kızını onunla evlendirmek istemiştir. Bunun üzerine gençler de Rifat'ın teklifiyle kendilerini esir aldıklarına inandıkları Fitnat'ın baba ve annesine bir tepki olarak intihar etmeye karar verirler. Fakat bu haberi ilettikleri mektup Fitnat'ın annesini tarafından ele geçirilince kızın ebeveyni olayın vahametini anlar ve kızlarının evliliğine izin verirler.

Mutlu sonu haricinde Lyon'daki vakaya çok benzeyen bu bölümün içerik bakımından yenilikçi ve ilginç tarafı iki kişinin evlendirilmedikleri için mektupla anlaşarak bir karşı eylem olarak beraber intiharı arzulamalarıdır. Bu intiharı ele alınmış biçimindeyse sorumluluk, gençleri "esir almış" anne babaya yüklenir. Gençler açısından ortaya konacak karşı eylem şudur: Esir olduğumuz için kendi üstümüzde söz hakkımız yok ve hayatımızda istediğimiz seçimleri yapamıyoruz ama intihar edip ölümümüzü istediğimiz gibi gerçekleştirebiliriz. Neticede ebeveyn tahakkümü ve baskısının bir anlamı olmadığı ortaya çıkarılırken, romantik özgürlük ise Lyon Âşıkları'nın verdiği "çifte intihar" mesajıyla aynı düzlemde kurulmuştur:

"Anan, baban... Ah... o zalimler!.. Bizi birleştirmek istemiyorlar imiş!.. Seni nişanlamışlar imiş!.. Bir zengine, bir bilmem kime verecekler imiş! Evlendirecek kızları yok imiş artık!.. Ah biçâre Rifat!... Ah!.. Zavallı Saliha!.. Ah!.. Ne yapalım?.. Esiriz!.. Kendimize malik değiliz! İstedığımızı yapamayız!.. Evet, kendimize malik değiliz. Lâkin hayatımıza mematımıza mâlikiz!.. Kendimizi sahrâ-yı ademe atabiliriz... Orada hür yaşayabiliriz... Bu dünyada hürriyet yok imiş!.." (Ş. Sami 1990, 20).

Yine bu sekiz bölüm içinde yapılan bir aşk tanımında da ne metafizik ve fizyolojik anlamlar ne de melodram popülerliği tercih edilir. Bunun yerine mesaj bir kez daha romantik özgürlük bağlamı eşitliğe getirilir. Aşkta yola çıkılarak insanın eşitliği ve hiyerarşi karşıtı bir tutum yansıtılır:

"Aşk bir emr-i tabiidir ki nev-i benî Âdem'in her bir kısmında, yani erkeğinde dişisinde, ufağında büyüğünde, sabisinde baliğında, âliminde câhilinde, medenîsinde bedevîsinde zuhur eder. Herkesin gönlü aşk ile yoğrulmuştur (...) İşte, tabiat bi'l-cümle nev-i benî Âdem'e aşkı müsavat üzere taksim eyleyip hiç kimseyi mahrum bırakmamıştır. Akılsız, ilimsiz, hilmsiz, faziletsiz, sabırsız, rahmsiz, hayâsız adam bulunur, lâkin aşksız adam bulunmaz" (Ş. Sami 1990, 9-10).

Söylem biçimi, örfü, edebî geleneği çok farklı bir ülke olan Fransa'da, Teresa ve Faldoni arasında yapılan intihar anlaşmasında kullanılan sözcükler ve konunun sosyal ve ruhsal derinliği Şemsettin Sami'nin romanından tabii ki farklıdır. Fakat baskıya karşı verilen mücadelenin amacı, yöntemi ve verilen mesaj açısından her iki metinde romantik bilincin kendini intiharla aynı şekilde belli etmesi ilgi çekicidir. Léonard'ın romanında Teresa ve Faldoni'nin intihara dair sayfalarca süren mektuplarında Şemsettin Sami'nin romanına çok benzer biçimde ebeveyn baskısı kölelik imgesiyle açıklanır: "Boş umut! Barbar ihtiyarlayacak ve siz yine bu zorbanın demirlerinde çürüyeceksiniz" (Léonard 1784 II/200). Benzer bir esaret karşısında benzer bir romantik çıkışla tek çözüm intihar ederek cevap vermektir. Léonard'ın romanında teklif Faldoni'den gelir: "Ah! Ölelim sevgili Therese! Hadi birlikte can verelim! Bana öyle tatlı gelir ki dünyayı terk ederken seni ardımda bırakmamak..." (Léonard 1784 II/203). Romanın sonuna kadar pasif bir tip izlenimi veren Teresa da her şeyden ümidini kestiğinde bu teklifi gönül

rahatlığıyla kabul etmiştir. “*Gelin, birlikte ölelim. Hayata sadece sizle bağlı olan ben, nasıl olur da sizi yapayalnız bırakmaya razı olurum! (...) Ey sevgilim! Gel, seni bekliyorum, peşinden gitmeye hazırım; seninle sonsuza kadar mutsuz olmaya da talihe de razıyım*” (Léonard 1784 II/209).

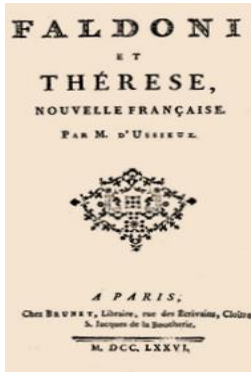
Sonuç

Şemsettin Sami, Lyon Âşıkları'nın başından geçenleri, sıra dışı romantik niteliğinden dolayı beğenmiş ve Türk edebiyatı okurlarına da bu vakayı *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* tercümesiyle duyurmak istemiştir. Onun girişimi yarım kalmışsa da telif romanı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta Léonard'ın romanından etkiler bulunmaktadır. Bu etkiler üslup açısından; “mektup tekniği”, “günümüz anlatımına göre fazla hatta bir motif seviyesinde ünlem kullanımı”; içerik bakımından “kalpsiz baba”, “evinde nakışla uğraşan iradesiz kız”, “görücü usulüyle evlendirme”dir. Mesaj bakımından en önemlisi ve Şemsettin Sami'nin de okurlarına asıl göstermek istediği nokta ise, birey özgürlüğünü işaret eden “çifte intihar” hadisesidir.

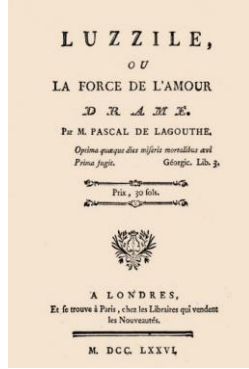
Bu etkilerin bir intihal niteliği taşıdığını söylemek buradaki olguyu yanlış tanımlamak olacaktır. Öncelikle belirtmeli ki Lyon Âşıkları, pek çok yazarı etkilemiş nesnel bir vakadır. Öte yandan Şemsettin Sami'nin ahlak mesajı verme amacındaki romanı, ayrıntılardaki farklar bir tarafa, hikâyelerin iç içe girmesine bağlı bir kuruluşa, İstanbul'a, 19. yüzyıl gerçeklerine ve Türk-Osmanlı gündelik kültürüne dayalı kuruluşuyla kendine hastr. Şemsettin Sami, tüm edebî geleneklerin bu vakadan asıl etkilendiği nokta olan çifte intiharla özgürleşme özünden etkilenmiş ve bu romantik özü Türk edebiyatı okurlarına bir sosyal sorunun niteliğini göstermek için kullanmıştır.

Görülmektedir ki Avrupa'ya göre periferide bulunan Türk yazar ve aydını, edebî merkezleri tarihsel olarak geriden takip etse de başka ülkelerdeki meslektaşları gibi sadece iz bırakmış olayları ve metinleri değil bunların sebep-sonuçlarındaki bilinci de metinlerine aktarmak istemiştir.

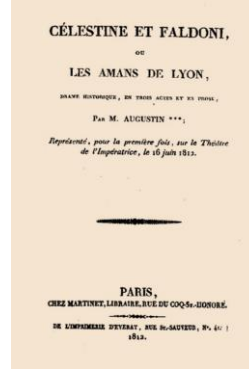
1. Ek: Lyon Âşıkları Hakkındaki Yayınlardan Görseller

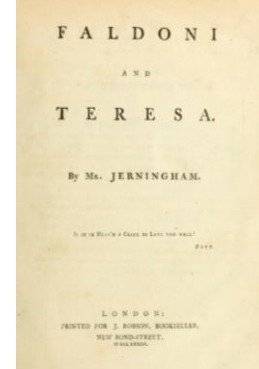
Louis d'Ussieux'nün 1776 tarihli *Faldoni Et Therese* hikâyesi

1776'da çıkan *Luzille, Ou La Force de L'amour*

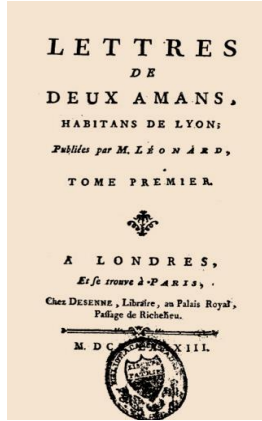

Odeon'da sahnelenmiş (1812), *Celestine et Faldoni ou Les Amants de Lyon*

İngilizce *Faldoni and Teresa* Mersiyesi (1773)

2. Ek: Şemsettin Sami'nin çevirdiği, Nicolas-Germain Léonard'ın *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*'nun Farklı Dillerdeki Baskılarından Görseller

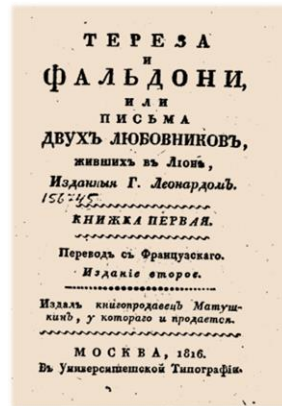
Fransızca ilk baskı (1783)

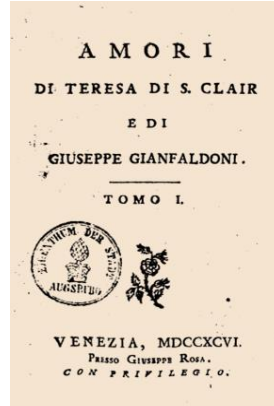
Felemenkçe baskı (1785)

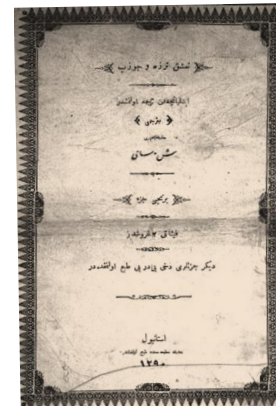
Almanca baskı (1797)

Rusça baskı (1816)

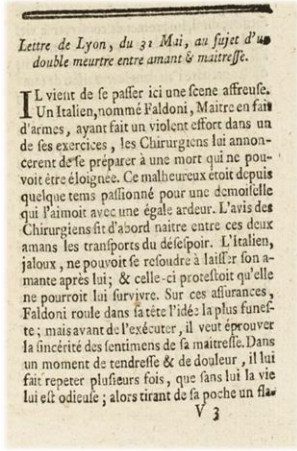

Kitabın Türkçe tercümesine de esas teşkil eden İtalyanca çevirinin ilk baskısı (1796)

Şemsettin Sami'nin çevirisiyle Lyon Âşıkları'nın Türkçe tercümesi *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb* (1873)

3. Ek: Lyon Âşıkları Hakkında Bazı Görseller

15 Haziran 1770 tarihli *Journal encyclopédique*'te yayımlanmış Teresa ve Faldoni'nin intihar haberi

Uzun süre Lyon'da yaşamış İspanyol ressam Francisco Jubany y Carreras'nın *Fin tragique de Thérèse et de Faldoni* adlı çalışması (litografi)

Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon'un Felemenkçe tercümesinden şapelde intihar sahnesi. Yerde tabancalar.

İtalyanca *Amori Di Teresa Di S. Clair E Di Giuseppe Gianfaldoni*'nin ilk baskısından bir görsel. Muhtemelen 34. mektuptaki Teresa ve Faldoni aşkının Madame de St.-Cyran tarafından da kabul edilmesine dair.

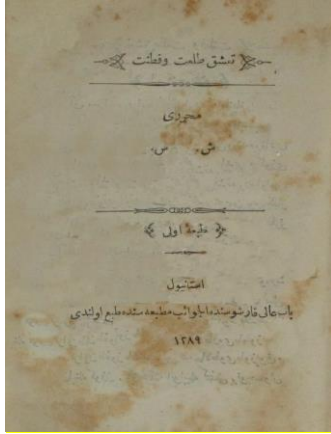
Faldoni et Therese hikâyesinden, şapelde intihar sahnesinin farklı bir yorumu.

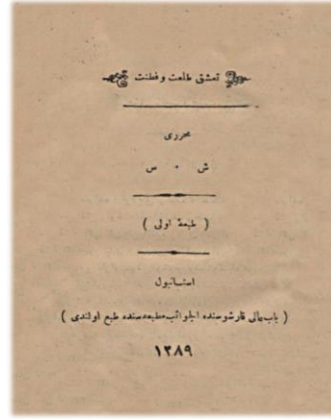
Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon'un Almanca baskısından bir görsel. Muhtemelen 63. mektuptan. Artık umudunu kaybetmiş Teresa, ağabeyi M. le Chevalier'in tabancasını şakağına dayayıp "hayata veda etmenin yolu bu ha?" derken ağabeyi endişe içinde.

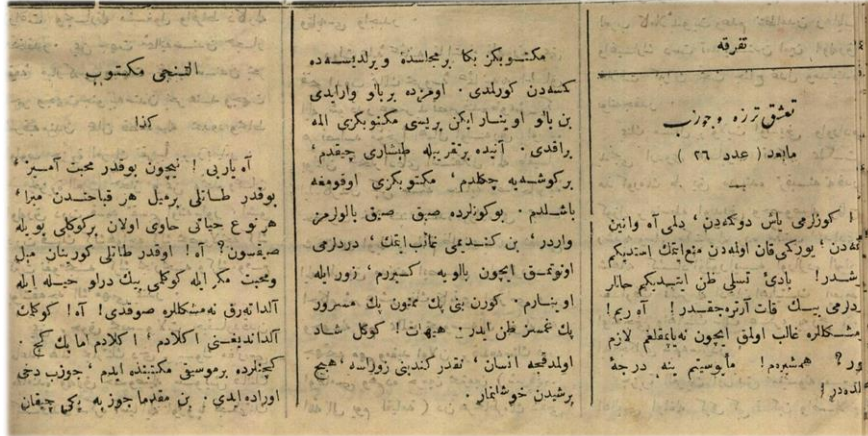
2010 yılında sahnelenen *Thérèse et Faldony (Les amants d'Irigny)*'den bir ölüm sahnesi

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın büyük harufatla dizilmiş 268 sayfalık baskısı

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın küçük harufatla dizilmiş 180 sayfalık baskısı

Taaşşuk-ı Tereze ve Cozebe'in 25 Haziran 1873 tarihli *Hadika*'da yayımlanmış son tefrikasından.

BİBLİYOGRAFYA

- Akgül A. 2017, “Osmanlı-Türk Romanında Trajik Olay Örgüsü ve Bir Prototip Olarak Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat”. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* 50, 153-174.
- Alvarez A. 2007, *İntihar (Kan Dökücü Tanrı)*. Çev. Z. Ç. Sarıkaya. İstanbul.
- And M. 2000, “Tanzimat Döneminden... Acı Bir Aşk Hikâyesi”. *Popüler Tarih*, Aralık, 7, 98-99.
- Baldensperger F. 1902, “Les Deux Amants de Lyon-Dans la Littérature”. *Revue D'Histoire de Lyon* 1, 33-50.
- Barbagli M. 2015, *Farewell to the World, a History of Suicide*. Trans. Lucinda Byatt. Cambridge.
- Berlin I. 2010, *Romantikliğin Kökleri*. Çev. M. Tunçay. İstanbul.
- Bloch M. 2013, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*. Çev. A. Berktaş. İstanbul.
- Damrosch D. 2016, *Dünya Edebiyatı Nasıl Okunmalı*. Çev. Çetinkasap. İstanbul.
- De Lagouthe M. P. 1776, *Luzille, Ou La Force de L'amour*. Paris.
- Dostoyevski F. M. 2010, *İnsancıklar*. Çev. E. Altay. İstanbul.
- d'Ussieux L. 1776, *Faldoni Et Therese (Nouvelle Français)*. Paris.
- Es H. F. 2009, *Tanımadığımız Meşhurlar*. Yay. Haz. S. Karakılıç. İstanbul.
- Işık Kır Ömrüm 2005, *Edebiyatçı Yönüyle Şemseddin Sami*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- İmzasız 1770, “Lettre de Lyon, du 31 Mai, au Sujet d'un Double Meurtre Entre Amant&Maitresse” *Journal Encyclopédique* IV/III 453-455.
- İmzasız 1796, “Prefazione” *Amori Di Teresa Di S. Clair E Di Giuseppe Gianfaldoni*, Venezia 1796.
- İmzasız 1289, 13 Ramazan, “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat”. *Hadika* 4.
- İmzasız 1290, 5 Cemaziyü'l-evvel, “İhtar”. *Hadika* 31, 1.
- İmzasız 1290a, 10 Cemaziyü'l-evvel, “Haddini Bilmez Bir Çocuk İmzalı Varakaya Cevap”. *Hadika* 35, 3.
- İmzasız 1290b/1873, 8 Rebiü'l-ahir, “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat”. *Hadika* 4.
- İmzasız 1300/1883, “İntihar (Volter'den Mütercemdir)”. *Mecmûa-i Ebüzziya* 32, 1014.
- İnci H. 1996, “Tanzimat Romanında Birey-Toplum Çatışması ve İntihar”. *Varlık*, Eylül, 1068, 10-13.
- Jerningham E. 1773, *Faldoni and Teresa*. London.
- Karamzin N. M. 2003, *Letters of a Russian Traveller*. Trans. A. Kahn. Oxford.
- Kaplan M. 2006, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman Z. 1998, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. Ankara.
- Léonard N. G. 1784, *Lettres de Deux Amans Habitans de Lyon*. 2 C. Paris.
- Léonard N. G. 1796, *Amori Di Teresa Di S. Clair E Di Giuseppe Gianfaldoni*. Venezia.
- Levend A. S. 1969, *Şemsettin Sami*. Ankara 1969.
- Mallouf N. 1854, *Dictionnaire Français-Turc*. Paris.
- Minois G. 2008, *İntiharın Tarihi*. Çev. N. Acar. Ankara.
- Pezay A. M. 1771, *Les Tableaux*. Paris.
- Rousseau J. J. 1824, *Oeuvres Completes de J. J. Rousseau*. C. 10. Paris.
- Ş. Sami 1290/1873, *Taaşşuk-ı Tereze ve Cozeb*. İstanbul.
- Ş. Sami 1882, *Kamus-ı Fransevi*. İstanbul.
- Ş. Sami 1990, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*. Haz. M. E. Ağar. İstanbul.
- Topaloğlu Y. 2012, *Şemsettin Sami, Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul 2012.
- Uçman A. 2020, “İlk Türk Romanı Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat Üzerine”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, 332-341. DOI: 10.28981/hikmet.843251
- Ulutaş N. 2011, *İntihar ve Roman*. Ankara.
- Voltaire 1843, *Oeuvres de Voltaire (Correspondance Generale, Tome Troisieme)*. C. 13. Paris.
- Ş. Sami 1858, *Oeuvres de Voltaire (Dictionnaire Philosophique)*. C. 3. Paris.
- Yüksel S. 1964, “Ön söz”. *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*. Ankara.